

Иконија Јефтић

Универзитет уметности у Београду, Факултет драмских уметности –
Катедра за менаџмент и продукцију позоришта, радија и културе, Београд

МОРАЛНА ПАНИКА У ДИСКУРСУ О ВИ ИЗАЗОВИ И РЕШЕЊА

DOI 10.5937/kultura2484139J

УДК 004.8:[159.9:17

004.8:174

прегледни рад

Датум пријема: 15. 07. 2024.

Датум прихватања: 16. 09. 2024.

Сажетак: У овом раду анализира се појава моралне панике у контексту вештачке интелигенције, с обзиром на доминантне стварање мишљења и њихове вредносно-идејне разлике, али и грешке у сагледавању развоја вештачке интелигенције. Анализиран је појавни облик вештачке интелигенције као фактора утицаја при наступању моралне панике. Циљ нам је био анализирање 'ефикасности' моралне панике као методе борбе против коришћења ВИ (за коју се претпоставља да води ка фаталним последицама) у изазовним околностима у глобалном, дигиталном окружењу, када је предмет панике – коришћење и развој ВИ, иако је глобални, дигитални феномен. Уз анализу главних елемената и разлога неефикасности моралне панике као методе борбе за позитивне промене, нудимо предлоге адекватних решења, која би моралну панику могла да претвори у конструктивно средство, усмеравајући глобалну популацију ка суштинским проблемима – недостигама етичког дизајна и дигиталне исмености, те вршењу притиска на релевантне актере из јавног, приватног и цивилног сектора који би морали да понуде себи адекватних смерница за даљи развој ове и сродних технологија.

Кључне речи: морална паника, вештачка интелигенција, етички дизајн, дигитално окружење, дигитална исменост

У складу са општом динамиком усвајања нових технологија, култура, уметност и медији прихватају средства која вештачка интелигенција нуди за креирање и пласирање садржаја. Ове иновације су дисруптивне и као такве изазивају интензивне реакције стручне јавности и јавног мњења. У времену када се медијски третман готово сваке теме заснива на сензационализму, таблоидизацији и стварању моралне панике, а публика је дисперзирана и концентрисана у различите нише, изазовно је направити праву процену опасности од негативних ефеката развоја и употребе ВИ.

Вештачка интелигенција је један од најимпресивнијих производа технолошких иновација савременог доба. Њени тренутни и будући капацитети истовремено креирају визију светле будућности, али и њој супротстављен осећај интензивне nelaгоде услед могућег губитка контроле. У том смислу важно је приметити да се страхови од вештачке интелигенције највише задржавају на њеним материјализованим појавним облицима, док се алгоритми различитих система (највише система за препоруку садржаја) који увелико управљају нашим временом, занемарују или потцењују при процени опасности.

У овом раду се пре свега сагледава доминантан дискурс и мотиви манифестоване моралне панике поводом коришћења ВИ, првенствено у култури, уметности и медијима. Затим, биће представљен основни преглед предикција научне и стручне заједнице у односу на тему и на основу њих покушати да се утврде правци размишљања јавности¹ и њеног вредносног одређења, те оправданости постојећих страхова. Сумираћемо ефекте примене моралне панике као реакције у односу на одређени друштвени проблем и проценити њен допринос побољшању затеченог стања. Напослетку, биће предложен конструктивнији начин примене моралне панике као методе, односно средства борбе за креирање стабилног и одрживог система у контексту вештачке интелигенције у актуелном тренутку.

Вештачка интелигенција, морална паника и етички дизајн

За боље разумевање корелације моралне панике и ВИ неопходно је прецизно дефинисати сваки од централних појмова – појам вештачке интелигенције, моралне панике и етичког дизајна.

Вештачка интелигенција

Најпре ћемо кренути од дефиниције *вештачке интелигенције* коју је саставила група експерата у ангажману Европске комисије, а која гласи: „Системи вештачке интелигенције (ВИ) су системи софтвера (и могуће хардвера) које су дизајнирали људи, делујући у физичкој или дигиталној димензији и перципирајући своје окружење кроз прикупљање података, који интерпретирају прикупљене структурисане или неструктурисане податке, расуђују кроз знање које имају или на основу процесуирања информација, а на основу њих одлучују о најбољој акцији (или акцијама) које треба предузети како би се постављени циљ постигао. ВИ системи користе симболичка правила или уче на основу нумеричког модела, а такође могу да прилагоде своје понашање кроз анализу ефеката њихових пређашњих поступака на окружење”².

Сходно наведеном полазишту вештачком интелигенцијом ће се сматрати све апликације, платформе и програми, односно алати који кроз корисничко иску-

¹ Са фокусом на научну и стручну јавност.

² Samoili, S., López Cobo, M., Gómez, E., De Prato, G., Martínez-Plumed, F. and Delipetrev, B. (2020) *AI Watch. Defining Artificial Intelligence. Towards an operational definition and taxonomy of artificial intelligence*, Publications Office of the European Union, Luxemburg, pp. 9

ство нуде услуге решавања проблема/асистенције кориснику према постављеном задатку³, али и алгоритми, односно системи за контролу садржаја који обрађују податке и раде без директног захтева корисника, односно постоје као сегмент одређене услуге дефинисане пословањем ентитета коме припадају⁴.

Морална паника

Концепт *моралне панике* установио је Стенли Коен (Stanley Cohen) седамдесетих година, приметивши да „друштва повремено подлежу периодима моралне панике. Одређено стање, епизода, особа или група људи постаје претња друштвеним вредностима и интересима”⁵. Предмет панике може бити нова појава, али и нешто што је већ дуго присутно, само што одједном добија нову конотацију. Некада морална паника нестаје и бива заборављена, а некада има озбиљније и дуготрајније последице које се огледају у законодавству или чак органском функционисању друштва⁶. Гуд (Goode) и Бен-Јехуда (Ben-Yehuda) препознају пет дефинишућих особина моралне панике: забринутост, одбојност, консензус (о негативности предмета панике), несразмерност (објективног и перципираног ризика) и несталност (нагли настанак и нестанак медијске пажње и панике која је прати)⁷; док Томпсон (Thompson) препознаје пет кључних елемената или етапа моралне панике: „1. Нешто или неко дефинише се као претња вредностима или интересима; 2. Ову претњу медији приказују у лако препознатљивој форми; 3. Нагло расте забринутост јавности; 4. Јавља се реакција власти или оних који утичу на стварање јавног мњења; 5. Паника се повлачи или резултира друштвеним променама.”⁸

У односу на вештачку интелигенцију, појаву на коју се у овом случају односи морална паника, можемо уочити следеће етапе:

- Фаза 1 – Дефинисање претње: ВИ угрожава радна права, ауторска права, слободу говора, једнакост шанси, нуди замену за људску радну снагу која је у ризику да остане без запослења и прихода, злоупотреба ВИ може довести до лажних вести, крађе и злоупотребе идентитета (лика и дела), ВИ улази у поље свесности у будућности, све ове негативне појаве ескалирају и воде у пропаст човечанства;
- Фаза 2 – Појава препознатљивих медијских форми адекватних за пласирање МП: кликбејт наслови, сензационалистичко извештавање (текстови, застра-

3 *Четџи-џи-џи-џи* (ChatGPT), *Мидџорни* (Midjourney), *ЏеминАИ* (GeminAI), *Сири* (Siri), *Алекса* (Alexa) и други.

4 Алгоритми платформи за дељење садржаја и алгоритми друштвених мрежа, претраживача, персонализованих апликација и слично.

5 Cohen, S. (2011) *Folk Devils and Moral Panics The creation of the Mods and Rockers*, Routledge Classics, Apple Books, Лондон и Њујорк, стр. 85, 86

6 *ibid.* стр. 86

7 Garland, D. (2008) On the concept of moral panic, *Crime, Media, Culture*, 4(1), pp. 9–30, стр. 10–11.

8 Томпсон, К. (2003) *Морална паника*, Београд: Clio, стр. 16–17.

шујуће фотографије и видео-записи), интервјуи са стручњацима који имају негативан однос према технологији, интервјуи са нестручним лицима која се представљају као компетентна, интервјуи са инжењерима који уместо да разјасне додатно збуњују јавност, извештавање о инцидентима уз додатак негативних предикција, усвајање теорија завере као научног знања;

- Фаза 3 – Нагли раст забринутости јавности: реакције људи на интернету кроз коментаре на мрежама и садржај који корисници креирају на ову тему, иницијативе грађана (коментари, форуми, петиције), јавне трибине у оквиру различитих интересних области;
- Фаза 4 – Реакција доносиоца одлука: увођење националних и наднационалних регулатива: ВИ акт (AI Act)⁹ у Европској унији, ВИ Повеља о правима (AI bill of rights)¹⁰ у САД, Предлог стратегије развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2024–2030. године¹¹ и други национални акти;
- Фаза 5 – Повлачење панике и настанак друштвених промена: Ова фаза се још увек није одиграла. Претпостављамо да се неће одиграти док се фокус моралне панике не помери са апстрактног паничног дискурса на проблем етичког дизајна.

Етички дизајн

„Да би производ или услуга били етични, морају подржавати људску аутономију. То значи да се морају узети у обзир мноштва различитих потреба људи који их користе, и да се производ мора прилагодити тим потребама“¹². Под појмом *етичкој дизајна* подразумеваћемо процес креирања технологија (изградњу капацитета и имплементацију), који је вођен свешћу о њиховом утицају на друштво и појединце и свешћу о одговорности према корисницима.

Афирмативни и панични дискурс у односу на ВИ

„Једноставна фраза `ВИ анксиозност` се користи за означавање страха и зебње у вези са неконтролисаним вештачком интелигенцијом. Анксиозност у односу на вештачку интелигенцију има дугу историју која сеже до првих модерних рачунара када су се многи плашили да рачунари угрожавају саму идеју о томе шта значи

⁹ Think Thank European Parliament, 1. децембар 2021, 19. јун 2024, *Artificial intelligence act*, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)698792](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)698792)

¹⁰ The White House, 4. октобар 2022, 10. март 2024, *Blueprint for an AI Bill of Rights*, <https://www.whitehouse.gov/ostp/ai-bill-of-rights/>

¹¹ Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије, 13. јун 2024, 7. септембар 2024, *Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2024–2030. године* <https://nitra.gov.rs/images/vesti/2024/13-06-2024/10062024%20Strategija%20VI%202024-2030%20javna%20rasprava.pdf>

¹² Mulvenna, M., Boger, J. and Bond, R. (2017) *Ethical by Design – A Manifesto*, *Association for Computing Machinery Advance online publication*, pp. 51–54.

бити човек. Сматра се да су људска бића јединствена због своје способности да мисле, а ако рачунари такође могу да мисле, онда су фундаментални појмови о томе шта значи бити човек доведени у питање¹³. Када овај осећај постане карактеристичан за значајан део популације, поставља се питање одакле долази анксиозност узрокована присуством и развојем ВИ, односно ко су *морални крсташки*¹⁴ који покрећу питање опасности? Уз то питање, долази и комплементарно – ко су технолошки утописти?

У анализи медијских и научних текстова¹⁵ који се баве употребом ВИ у области културе, уметности и медија у смислу вредносног одређења, примећена су две доминантне категорије, дефинисане према параметру вредносне одређености – заступници афирмативног и паничног дискурса.

Афирмативни став према феномену ВИ углавном заступају инжењери, техничко особље, ентитети из комерцијалног сектора који претендују или су већ на месту пружалаца услуга у том домену, као и ентузијастички заинтересовани за технологију. Панични став заступају већином истраживачи из области хуманистике, уметници, аутори и остали радници у области културе, медија и уметности, као и бивши чланови инжењерских и корпоративних развојних тимова који су услед настанка личне панике¹⁶ променили оријентацију. Између ове две категорије налази се и неутрално медијско извештавање. Поједини медији говоре о овој теми због њене актуелности¹⁷, али не нуде детаљан увид или чврст став, већ само кликејт наслов и закључак да је све неизвесно и непознато. Присуство ових суштински неутралних, али сензационално приказаних садржаја¹⁸ доприноси паничном дискурсу, иако то ради из пасивне позиције.

Аутори који припадају афирмативној струји анализирају нове могућности и капацитете које ће технологија имати. У тим анализама и предвиђањима, они се често баве овим феноменом као да је изолован, односно као да нема утицај

13 Johnson D. G. and Verdicchio M. (2017) AI anxiety, *Journal of the Association for Information Science and Technology* 68, no. 9, pp. 2267–2270.

14 Према Кенету Томпсону, група која креира моралну панику су активни борци, који предводе процес узбуњивања јавности.

15 Термин *медијски њекс* се односи на сваки медијски садржај, не нужно текстуални.

16 Поједини инжењери попут Блејка Лемојна (Blake Lemoine) и Тимнита Гебруа (Timnit Gebru) су током својих ангажмана на развоју ВИ у великим корпорацијама увидели да постоје велики објективни ризици и окренули се заговарању пракси које се баве етичким дизајном или већом контролом над активностима развоја.

17 Истраживање који су спровели Оуши (Ouchchy), Коин (Coin) и Дубљевих под називом *Вештачка интелигенција у насловима: приказ етичких питања вештачке интелигенције у медијима* из 2020. године показује пораст интересовања медија за тему вештачке интелигенције. Број јединица медијских извештавања различитих формата (новински чланци, магазинска издања, блогови итд.) у 2018. години (n=129) премашује збир истих јединица од 2013. до 2017. године (n=125).

18 Кроз кликејт наслов и пратеће стилизоване визуелне материјале.

на људе, друштво и животну средину. Занимљив пример јесте публикација *ВИ у медијима и креативним индустријама (AI in the media and creative industries)* из 2019. године¹⁹, која детаљно и аналитично разматра употребу нових технологија, али искључиво у контексту нових могућности. Она се детаљно бави могућностима ВИ генерисане музике, али не и поремећајем тржишта, животима уметника, угрожавањем ауторских права, естетском вредношћу, питањем извођења, односно анализира феномен без осврта на фактор утицаја на друштво, релевантне друштвене групе и публику.

Супротни екстрем, онај који креира моралну панику, у својим предвиђањима такође искључује људски фактор. У анализама заступника ове позиције, технологија је персонификована, чак и више од тога, њена својства или особине су супериорније у односу на људске. Организација Кампања за безбедност ВИ (Campaign for AI safety) је 2023. године спровела истраживање *Алтернативно формулисање „божанске ВИ“ (Alternative phrasing of „God-like AI“)*, како би утврдила како припадници одрасле популације САД перципирају технологију. Резултати показују да највећи број испитаника бира описе који ВИ описују као опасну, моћнију од људи, као суперинтелигентну, итд.²⁰. Овакав резултат није изненађујући. Већински дискурс, чак и када је у питању афирмативни став, предвиђа супериорну ВИ која ће бити изнад човека, само што у једном случају ради за његову добробит, а у другом истребљује човечанство.

Истраживање спроведено у Румунији, на узорку који чини студентска популација показује да припадници ове популације сматрају да ће ВИ изменити међуљудске односе (56.7%), да ће омогућити сајбер нападе на међународном нивоу (65.3%); око три четвртине испитаника сматра да ће доћи до смањања броја радних места; а трећина да ће развој и коришћење ВИ довести до економске кризе. Одговори на питања о крајње апокалиптичним сценаријима су уједначени – они који ВИ виде као опасност и они који је тако не виде су скоро једнако заступљени,²¹ што је прилично песимистична слика будућности за генерацију која би требало да креира бољи свет или да бар спречи девалвирање постојећег.

Таква позиција, у којој је ВИ надређена људима услед своје аутономије, није реалистична, јер технологију креирају и користе људи, па је несмотрено из анализе изузимати доносиоце одлуке, оне који креирају технологију (и у том процесу је етички одређују, уграђујући у сам дизајн одређене вредности) и начине њеног коришћења (који се намећу системом мрежне економије и постају саставни део живота). „Поред социотехничког слепила, анксиозност због ВИ произлази из збу-

19 Amato, G., Malte B., Frédéric B., Baptiste C., Fabrizio F., Ander G., Joost G. et al. (2019) AI in the media and creative industries, *arXiv preprint arXiv:1905.04175*.

20 Campaign for AI Safety, 10. април 2024, 19. јун 2024, *Alternative phrasing of God-like AI* <https://www.campaignforaisafety.org/alternative-phrases-to-god-like-ai/>

21 Gherheș V. (2018) Why are we afraid of artificial intelligence (AI)? *European Review of Applied Sociology* 11, no. 17, pp. 6–15.

њености поводом аутономије, то јест, из размишљања о вештачкој интелигенцији као аутономној, али без много промишљања о томе шта заправо јесте аутономија²². Закључак који је могуће извести је да се због погрешно постављеног система промишљања о кључним елементима овог проблема као што је питање аутономије, проистичу и сви даљи конфузни страхови.

Нирит Вајз-Блат (Nirit Weiss-Blatt) је покренула онлајн иницијативу ПАНИКА ОКО ВИ (AI PANIC)²³, која даје преглед садржаја и истраживања (а по жељи нуди и претплату на њузлетер) о моралној паници везаној за вештачку интелигенцију, у нади да ће се анксиозност и nelaгода ублажити, а људи стећи релистичнију слику света. Овај пројекат сагледава обе стране, и панични и идеализовани дискурс, те даје добар увид у дистанцираност од реалности код обе позиције – заступника паничног дискурса који од регулатора и других релевантних стејкхолдера захтевају прекид развоја и гашење активне ВИ, а са друге стране ентузијаста који очекују утопијски резултат неконтролисаног развоја софистициране технологије. Изазов ове иницијативе која жели да умањи панику јесте да доспе до пубlike ван своје нише – због своје сталожене позиције, овај садржај тешко долази до заступника панчиног дискурса на које жели да утиче. Символично, у покушају да дође до *јаничара* највише зависи управо од ВИ, односно од система за препоруку садржаја.

Крајности у ставу према ВИ немају упориште у реалности (што јесте типично за већину екстремних ставова). Комплексни феномени попут овог не могу се сагледавати субјективно и фрагментарно, без разматрања ширег контекста, односно настанка, узрока, капацитета и могућих последица појаве која се анализира. Говорећи о односу према ВИ, обе позиције које су у фокусу истраживања немају исправно постављене мерљиве параметре као упориште својих стврдњи нити конструктивни циљ, усклађен са потребама, капацитетима и опасностима савременог света. Уколико се уопште може говорити о једном тачном решењу, оно сигурно није на једнодимензионалном спектру *доброј и лошеј/ојасној и безбедној*. Такво решење се може наћи у аналитичном и свеобухватном регулисању етичког дизајна технологија, који обједињује слободу креирања и заштиту човечанства од злоупотребе технологије.

Појавни облици ВИ као фактор формирања дискурса

Говорећи о истовременом присуству панике и потпуне опуштености у односу на различите форме ВИ, важно је узети у обзир појавни облик ВИ као фактор који утиче на формирање ставова, па и реакција. Појавни облик вештачке интелигенције се развојем капацитета и експанзијом употребе технологија као што су *Chat GPT* и *Midjourney* променио и постао далеко апокалиптичнији у свом естетском приказу.

22 Johnson D.G., Verdicchio M. (2017) AI anxiety, *Journal of the Association for Information Science and Technology* 68, no. 9, pp. 2267–2270.

23 AI PANIC NEWS, 10. септембар 2023, 19. јун 2024, <https://www.aipanic.news/>

Разматрајући појавне облике тренутно актуелних манифестација вештачке интелигенције, примећујемо да се могу поделити на категорију *видљивих* и *невидљивих*. Под *видљивим облицима* подразумевамо оне чији је резултат рада директно видљив публици – ови облици раде на захтев корисника и испоручују тражене вредности на екрану (различите апликације, програми, алати), док су *невидљиви облици* они чији рад корисник током свог искуства коришћења технологије не види, већ о њима добија информације из секундарних извора (алгоритми и друге софтверске основе за рад ВИ). У оквиру *видљивих*, препознајемо *персонификоване* и *неперсонификоване* облике. *Персонификовани облици* су они који симулирају људске особине – језички модели, генератори слика итд, док су *неперсонификовани облици* они који не дају утисак присуства људских особина било које врсте – алати за монтажу, модификације фотографија, препознавање грешака у тексту, итд. Оно што је специфично за *персонификовани облик ВИ* јесте преузимање људских особина – свест као органска људска особина се нашла на удару. Морална паника поводом вештачке интелигенције је управо због своје универзалне идентитетске компоненте посебно потентна.

Облици вештачке интелигенције са *персонификованим јојавним обликом* (на пример развијен језички модел или генератор фотографија) изазивају виши степен нелагоде од оних са *невидљивим јојавним обликом*. Ипак, вештачка интелигенција која је невидљива има огромну контролу над животима корисника и далеко је опаснија од персонификоване. Џерон Ланиер (*Jaron Lanier*) у својој књизи *Ко је власник будућности?* (*Who Owns the future?*) примећује да данас приватним компанијама олако дајемо дозволе, а због истих питања приватности у односу на државни апарат су се својевремено водили ратови²⁴ (Lanier 2013: 283, 284). Парадоксално, док је део популације спреман да одустане од технолошког развоја²⁵ и у свему види претњу, сви (чак и када смо свесни злоупотребе података) без поговора дајемо *невидљивим облицима ВИ* дозволу да нас користи као сировину, затим обради и пласира као производ. Чини се да се људи лако препуштају идеји о ВИ као делу наших јавних и приватних живота, док год је она на пристојној дистанци од наше идеје људскости, чак и када у том свом скривеном облику прелази све границе безбедности и приватности.

Такође, значајно је приметити да, док *невидљиви облици* ВИ генеришу приход великим компанијама уз неопходност људи за креирање сировине – садржаја којим се манулише, *персонификоване јојавне форме* успевају да из те једначине искључе човека као важног у креирању садржаја. То је посебно застрашујуће за оне који се налазе између светова – креаторе садржаја, новинаре, ауторе, техничко и реализаторско особље медијских компанија, јер добро познају систем који су дуго подржавали и развијали, а сада у њему наизглед постају сувишни.

24 Lanier, J. (2013) *Who Owns The Future*, Simon & Schuster, Њујорк, стр. 234, 284.

25 Не само у области ИКТ, већ и у медицини, науци итд, што се најбоље видело током пандемије COVID-19 вируса и експанзије теоретичара завере и антиваксерских покрета.

Морална паника као метода у борби против ВИ

Упитно је колико је развијање и стимулисање моралне панике као средства борбе у контексту дигиталних технологија ефикасно. У прошлости, системи јавног управљања су били ти који највише утичу на тржиште²⁶, кроз регулације и постављање етичких норми. У данашњој метаморфози капитализма, уз фактор глобалности и других специфичности информационо-комуникационих технологија, приватне компаније су у потпуној моћи над оним што ће бити пласирано и што ће постати светски стандард. Оваква ситуација нас наводи на питање – да ли се заиста плашимо да ће технологија контролисати наше животе или само оних сценарија у којима у тој контроли нисмо у позицији да профитирамо; и да ли смо спремни да на проблем реагујемо промишљено, храбро и уједињено или очекујемо решење *deus ex machina*?

Контрола која се може наметнути над радом компанија на глобалном тржишту је слаба, а поменуте компаније ретко воде етични визионари који ће сами поставити питање заштите јавних добара. У том смислу побуна грађанства може вршити притисак на јавни сектор, али у дигиталном свету где је моћ јавног сектора ограничена, побуна не делује на корпорације као агресоре.

Још један од аргумената који не иде у корист моралне панике као методе борбе која може донети позитивне промене јесте и неоперативност у савременом тренутку. У простору интернета, где се сви налазе у потпуно прилагођеном, индивидуализованом систему, свако живи у својој верзији медијске реалности креираној специфично за ту особу. Уз то, начин дистрибуције садржаја, опет посредован вештачком интелигенцијом, има тенденцију да нуди екстремне опције уместо нијансираних, зато што их боље разуме и зато што боље задржавају пажњу корисника.²⁷ Овакав медијски простор доводи до поларизованих ставова, који добијају сталну потврду у кругу истомишљеника, тако да се с временом ради искључиво на снажењу основних ставова. Публика није свесна, а ни спремна да се суочи са опречним позицијама. Због тога је тешко говорити о могућности настанка праве масовне моралне панике када су у питању глобалне теме – делује да је овај модел далеко ефикаснији на плану локализованих сегмената друштва²⁸.

Закључак – ка етично дизајнираној ВИ

Да би се морална паника успешно користила као средство борбе „моралних криста“ против опасности, потребно је имати прецизно дефинисан циљ. Тре-

26 У земљама са монархистичком, комунистичком и социјалистичком традицијом (као што је наша), тај утицај је далеко ригиднији, али и у земљама са капиталистичком традицијом постоји утицај надлежних институција – најчешће државног апарата, а кроз увођење регулација (ако не вредносних, онда макар економских).

27 Zeuner Tufekci, 10. март 2018, 7. септембар 2024, YouTube, the Great Radicalizer, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/03/10/opinion/sunday/youtube-politics-radical.html>

28 Било да се ограничавамо на неку територију (град, државу, регион) или сегмент публике (демографску целину, нишу засновану на навикама и интересовањима и слично).

нутне критике и предвиђања не дају ниједан конкретан сценарио, већ, са жељом да неко, без одређења ко и како, некако реши ризичну ситуацију, делују на општем плану или на екстремном плану залажући се за укидање развоја технологије. Уколико би се напори за стварање панике поводом евентуалне апокалипсе преусмерили на креирање панике везане за неетичност развоја и имплементације технологија, као и неетично располагање ресурсом који би требало да буде у рангу јавног добра, перспективе развоја ВИ би свакако биле оптимистичније.

„Дизајнери технологије су, као и креатори политика, понекада приморани да праве вредносне компромисе“.²⁹ С обзиром на то да говоримо о приватном сектору у претежно капиталистичком свету, технологије које дизајнирају су производи, намењени потрошачким групама. Зато са великом сигурношћу можемо претпоставити да је инсистирање на профиту кључни фактор када је у питању прављење вредносних компромиса.

Уз поштовање принципа етичког дизајна и развоја система подршке, велики је изазов креирати технологију чији би негативни ефекти ескалирали. Зато је важно приметити да будућност уопште не мора бити мрачна, уколико се фокус стави на етички дизајн генерално, а посебно у комерцијалном сектору; на изградњу система подршке који би објединио регулације и едукацију у јавном сектору, уз обавезну међународну сарадњу и на активност цивилног сектора у екстерној регулацији и дигиталном описмењавању корисника који ће уз новоизграђен капацитет и здравију средину моћи да уживају у корисничком искуству технолошких иновација које ће им обогатити, а не оптеретити животно искуство. У односу на природу вештачке интелигенције креирање моралне панике је лако. У друштвима презасићеним дигиталним светом, тешко је схватити коме веровати, шта је истина, који садржај је кохерентна целина, а који је манипулација заснована на неверификованим изворима. Страх је природна ствар и потентно средство управљања.

У афирмативним ставовима о ВИ изоставља се анализа утицаја на људе, а у паничном дискурсу учешће човека у развоју проблема – у оба случаја постоји занемаривање људског фактора. Делегирање одговорности машинама које смо сами неетично пројектовали, а онда их и неетично користимо, аналогно је инсистирању на личној одговорности у ситуацијама где је појединац немоћан и/или неосвешћен и само делује онако како је систем предвидео и посредно захтевао. Први корак ка реалној анализи ситуације и здравом, одмереном дискурсу који ће сагледавати могућности и ризике као део целине јесте прихватање сопствене одговорности и сопствене моћи да се утиче на дато стање, јер моћ јесте у рукама човечанства – важно је само препознати је и делегирати је адекватним структурама.

Морална паника као метода борбе за позитивне промене, односно спречавање апокалиптичних исхода, ефикасна је када се „кривац“ може именовати и када се притисак преко јавности може извршити на лако уочљиве релевантне актере.

²⁹ Peters D., Vold K., Robinson D. and Calvo R. A (2020) Responsible AI—two frameworks for ethical design practice, *IEEE Transactions on Technology and Society* 1, no. 1, pp. 34–47.

У случају када је предмет панике дисперзиван, као кад је реч о глобалним дигиталним променама, паника не постиже много у контексту друштвених промена и не даје допринос решавању проблема, већ служи сама себи. Коришћење моралне панике као средства борбе против технолошког развоја је етички упитно. Ипак, у времену када су одрживост, људскост и избалансираност у изборима стављени на последње место, треба преиспитати капацитет да се морална паника која већ постоји поводом употребе ВИ искористи и преусмери на етички дизајн (његов недостатак), дигиталну писменост и њен недостатак, и сарадњу јавног, приватног и цивилног сектора у процесу развоја технологије чија вредност дефинитивно јесте у рангу јавног добра, па тако треба да буде и третирана.

ЛИТЕРАТУРА:

- AI PANIC NEWS, 10. септембар 2023, 19. јун 2024. <https://www.aipanic.news/>
- Amato, G., Malte B., Frédéric B., Baptiste C., Fabrizio F., Ander G., Joost G. et al. (2019) AI in the media and creative industries, *arXiv preprint arXiv:1905.04175* Garland, D. (2008) On the concept of moral panic, *Crime, Media, Culture*, 4(1), pp. 9-30.
- Gherheş V. (2018) Why are we afraid of artificial intelligence (AI)? *European Review of Applied Sociology* 11, no. 17, pp. 6–15.
- Zeynep Tufekci, 10. март 2018, 7. септембар 2024. *YouTube, the Great Radicalizer*, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/03/10/opinion/sunday/youtube-politics-radical.html>
- Johnson D. G., Verdicchio M. (2017) AI anxiety, *Journal of the Association for Information Science and Technology* 68, no. 9, pp. 2267–2270.
- Lanier J. (2013) *Who Owns The Future*, Simon & Schuster, New York.
- Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије, 13. јун 2024, 7. септембар 2024, *Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2024–2030. године* <https://nitra.gov.rs/images/vesti/2024/13-06-2024/10062024%20Strategija%20VI%202024-2030%20javna%20rasprava.pdf>
- Mulvenna, M., Boger, J. and Bond, R. (2017) Ethical by Design – A Manifesto, In Unknown Host Publication, *Association for Computing Machinery Advance online publication*, <https://doi.org/10.1145/3121283.3121300>, pp. 51–54.
- Nitasha Tiku, 11. јун 2022, 19. јун 2024, *The Google engineer who thinks the company's AI has come to life*, *The Washington post*, <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/06/11/google-ai-lamda-blake-lemoine/>
- Ouchchy L., Coin A., Dubljević V. (2020) AI in the headlines: the portrayal of the ethical issues of artificial intelligence in the media, *AI & SOCIETY* 35, pp. 927–936.
- Peters, D., Vold K., Robinson D., Calvo R.A (2020) Responsible AI—two frameworks for ethical design practice, *IEEE Transactions on Technology and Society* 1, no. 1, pp. 34–47.

- Samoili, S., López Cobo, M., Gómez, E., De Prato, G., Martínez-Plumed, F. and Delipetrev, B. (2020) *AI Watch. Defining Artificial Intelligence. Towards an operational definition and taxonomy of artificial intelligence*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-76-17045-7, doi:10.2760/382730, JRC118163.
- Томпсон, К. (2003) *Морална паника*, Београд: Clio.
- The White House, *Blueprint for an AI Bill of Rights*, 4. октобар 2022, 10. март 2024, <https://www.whitehouse.gov/ostp/ai-bill-of-rights/>
- Think Thank European Parliament, 1. децембар 2021, 19. јун 2024, *Artificial intelligence act*, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)698792](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)698792)
- Campaign for AI Safety, 10. април 2024, 19. јун 2024, *Alternative phrasing of God-like AI* <https://www.campaignforaisafety.org/alternative-phrases-to-god-like-ai/>
- Cohen, S. (2011) *Folk Devils and Moral Panics The creation of the Mods and Rockers*, Routledge Classics, London, New York: Apple Books.

Ikonija Jeftić

University of Arts in Belgrade, Faculty of Dramatic Arts –
Department for Management and Production in Theatre, Radio and Culture

MORAL PANIC IN THE DISCOURSE ON AI CHALLENGES AND SOLUTIONS

Abstract: This paper analyses the emergence of moral panic in the context of artificial intelligence, examining dominant currents of thought and their value-ideological differences, as well as mistakes in understanding the development of artificial intelligence. Simultaneously, the paper considers appearance of artificial intelligence as a factor influencing the emergence of current moral panic. The aim of this paper is to reflect on the effectiveness of moral panic as a method of combating the use of AI (which is presumed to lead to fatal consequences) in challenging circumstances – within a global, digital environment, where the subject of panic (the use and development of AI) is also a global, digital phenomenon. Along with analysing the main elements and reasons for the ineffectiveness of moral panic as a method for promoting positive change, the paper offers a proposal for an adaptive solution that could transform moral panic into a constructive tool, directing the global population towards the core of the problem – the lack of ethical design and digital literacy, and applying pressure on relevant actors from the public, private, and civil sectors who must provide a set of adequate guidelines for further development of this and related technologies.

Key words: *moral panic, artificial intelligence, ethical design, digital environment, digital literacy*